

«Porgy ja Bess»? Meie lauljatega? Ei sellest küll midagi head tule!...», «Porgyt võib muidugi laulda Ots, kuid Bessi?...», «jälle üks ebaõnnestumine rohkem...» ja veel mitmeid teisi skeptilisi arvamusi kõlas siin-seal siis, kui levis teade RAT «Estonia» kavatsusest võtta Gershwini neegriooper repertuaari. Kavatsust peeti hulljulgeks eriti seepärast, et radio vahendusel õpiti seda kaasaja üht huvitavamat lavateost «Everyman Opera» trupi oivalises esituses tundma juba viiekümnendate aastate keskel ning võrdlusaluseks kippus paratamatult kalduka kaugeltki mitte «Estonia» kasuks.

Nii-õelda esimese sammu lavastuse ettevalmistusteel astus Uno Laht, kellelt teater võttis vastu professionaalse, ilmeke ja musikaalse tõlke. Vastandina tavalistele, enamikus üsnagi mannetuile libretotõlkeile, valmistab Lahe värvi- kas ja kujundlik, originaali eripärasus- test lähtuv tekst tõsiselt rõõmu.

Huvitava, nõudliku ning põhjamaisele temperamendile hoopiski kaugel ooperi kordaminekule on käed külge pannud suur osa RAT «Estonia» kollektiivist, kelle liikmete hulgast tõstaksin esile lavastaja U. Väljaotsa, nimisaliselt H. Sam- melselga ja G. Otsa ning ooperikoori eesotsas koormeisterite U. Järvela ja V. Lauluga.

Udo Väljaots on seadnud en- dale eesmärgiks tuua Gershwini ooper eesti muusikasõpradele võimalikult lähe- dale ning see on tal, muidugi meie tunde- laadi arvestades, õnnestunud.

«Porgy ja Bess» on rikas suurtest ja imekiirelt vahelduvaist kontrastidest ja erinevaist meeleoludest. Analooiliselt neegrite elu käsitleva kirjandusega, mil- les kangelaste sageli lausa ebainimlikud kannajused moodustavad piiritu elurõõmu ja avala lapselikkusega ühtse terviku, on ka Gershwini ooperi emotsionaalseks fooniks traagilise ja koomilise süntees. Ooperi- ja musicali-stiilide segunemine, eripärane dramaturgia, mis tekitab mulje mitte niivõrd meile juba harjumuseks saanud tinglikust ooperižanrist, kui võrd- helide abil kuulajaini jõudvast näidendist, seab lavastaja ning osatäitjate ette uued ja raskendatud nõudmised. Traditsiooni- liste ooperlike võtete abil siin enam mida- gi ära teha ei saa — kes neisse siiski takerdub, langeb otsekohe ansamblist välja. Neile aga, kes ooperi autoritega suudavad kaasa mõelda, pakuvad inimli-

Neegriooper «Estonias»

kud ja eredad karakterid, lavapäraseid situatsioone, dünaamiline ja sihivõimeline arenguliin ning iga väiksemagi lause või dialoogi kindel ning põhjendatud koht kogu teose tervikus palju loomisrõõmu. U. Väljaots on leidnud humoorikaile olusti- kupildikestele, traagilis-erutatud palve- steenidele, ekspressiivsele lüürikale, sü- gavale dramaatilisele, lõunamaisele temperamendile, peibutavale meelelisuse- le ja veel paljule muule oma väljendus- vahendid ning lahenduse. Ooperi arengu- liin on terviklik, raskuspunktid õigesti asetatud. Antud teose karakteriga hästi sobivad loomulikud ja huvitavad misan- stseenid on muusikast vahetult välja kas- vanud. Leidlikult on kasutatud mitme- plaanilise tegevusega seotud võimalusi.

U. Väljaots on pannud elama enamiku osatäitjast ning nakatanud vaimustuse ja hooga «Estonia» lavastuste alalise murelapse — koori. Ja kuigi tuumusepõhiseks veel siin ja seal pead tõstab ning kätte- õpitud žestid ja miimika silma rüüvavad, on saavutus ja koos sellega muusika or- gaanilist tunnetamist siiski üllatavalt pal- ju. Taustana olema harjunud koorist on kujunemas küllaltki diferentseeritud rea- geeringutega rahvas. Elav on osavõtte täringumängust ja sellele järgnevast löö- mingust (1. pilt), venev usuekstaas (2. pilt) ning ängistuslik hirm (6. pilt). Mee- leolukas on saarele minek (3. pilt) ning elu- rõõmu saarepilt oma ohjeldamatu pidu- semishooga, tore laste korrapäratu karg- lemine 1. ja 9. pildis jne. Veelgi terava- malt tajutav võiks aga olla üleminek tä- ringut mängivate meeste omavaheliselt aasimiselt ja jagelemiselt mõrvaga lõppe- vale kahlusele. Lõplikult ei saa rahule jääda ka 3. pildi «võrgukoori» lavalise lahendusega, mis jätab praegusel kujul ebahuvitava staatilise mulje.

Lavastajaga käsikäes on mehemoodi lööd murdnud ka Uno Järvela ja Venno Laul. Rohkearvulised, tegevus- likult aktiivsed ning meloodiliselt, rütmilt ja dünaamiliselt rasked koorid seavad koormeisterite ette suured ja keerukad ülesanded. On ju näiteks neegrimuusikale omased spirituaalid (2., 6. ja 7. pilt) oma improvisatsioonilise karakteri ning mitte niivõrd piibelliku, kui võrd sügavate ja kirglike inimitunnete ning rahva psüh- holoogilise olemuse avamisega raskelt interpreteeritavad mistahes teisest rahvu- sest lauljale. «Estonia» koorikollektiiv sai nendega üle ootuste hästi hakkama. Ooperi 2. ja 6. pildi koorid koos neisse lükitud spirituaalide soolorepliikidega, ekspressiivse kooriglissandoga, polüfooni- lise mitmehäälsuse ning omapärase rüt- mistruktuuriga kõitsid ning jäävad kauaks meelde. Toreda tõusuga oli antud 2. pildi lõpukoor, nakatava hoo ja im- pulsivsusega kõlas ooperi kõige «eksoo- tilisem» — piknikupilt, sugestiivse lõpp- akordi lisas kogu ooperile spirituaali oma- päral põhinev finaali (9. pilt). Kahjuks läheb aga osaliselt kaduma täringumängu küllaltki oluline tekst, kõrvust li- bisevad mõõda ka koori foonil esitatavad lühidialoogid 6. pildis, mõningat rütmi- lise ebakindlust võis esietendusel märga- ta 9. pildi lastekooris. Kuid need on süs- ki pisipuudused — peamise Gershwini muusikast on koorikollektiiv vokaalselt välja toonud.

Haili Sammelselja Bess on laulja bioograafias suur saavutus. Seniste enamikus varetute ja üheplaaniliste rolli- de kõrval on Bessi vokaalselt ja mängu- liselt paljupakkuv karakter uus ja palju- töötav kvaliteet. Laulja võimed on avar- dunud, emotsioone kramplikult pidurdav tardumus on kadumas. Bessi kau- du sõlmuvat ooperi konfliktit — võitlust teda Porgyga siduva armastuse ning

Crown ja Sporting Life'i poolt ellukutsutud rambuse vahel — on laulja tunnetuslikult õigesti tabanud. H. Sammelselja Bessis on lodevat iseendaga rahulolu, mehi provotseerivat üleolekut ning tagaaitava looma abitust (1. pilt), oskust ja jõudu rahvast välja rebida hingesoõbi-vast leinavalust ning teda kaasa tõmmata uude, täiesti kontrastsesse afekteeritud meeleollu (2. pildi finaali). Lüüriksed stseenid on emotsionaalsed, soojad ja kirkad (3. pildi duetti). Oma tunnete eest võitlusse astuv, naiselikult kaval, siiasinna rabelev, ent lõpuks siiski meelelisuse vastupandamatust jõust ahistatud on tema kohtumine Crowniga Kittiwah-saarel (4. pilt). Ja kui siis järgmises, 5. pildis Sammelselg-Bess taas Porgy juures on, jääb temas kõlama armastava ja oma mehelt kaitset otsiva naise iseenda leidmise draamatiline rõõm, mis aga Porgy vangistamist oskuslikult ärakasutanud Sporting Life'i mõjul pärast lühikest siseheitlust taas käest libiseb.

H. Sammelselg kasutab oma kangela-se portreerimiseks nii puhtaid kui ka segatud värve, osa kontuurid on tugevalt välja joonistatud, märkimist väärib dünaamilise skaala avarus ja kuigi esietendusel oli peaproovidega võrreldes hääl väsi-num ning juhtus mõningaid ebatäpsusi 1. ja 5. pildis, mõjub H. Sammelselja vokaalne ja mänguline külg rõõmustavalt värskelt.

Läbitunnetatult ja meisterlikult tõlgit-ses Porgy osa Georg Ots. Laulja loodud kujus on tunda vaese neegerkerjuse lihtsa, kuid küllaltki vaevalise elu kogu tagamaad, mis muudab tema käitumise ja suhtumise kaasinimestesse loogiliseks ning põhjendatuks. Nii nagu kogu ooperis, on ka Porgy puhul eriti tajutavad neegripsühholoogiale omased traagiliste ja koomiliste algmete sõlmpunktid, mis G. Ots nappide vahenditega, kuid suure

Täringumängu-stseen ooperi I vaatuses

Neegrigooper «Estonias»

kaalpartiid hästi A. Aasma, K. Karask, H. Vasar, V. Vasar, S. Urb, G. Uppis, E. Härmsen, A. Kuslap jt. Rõõmustas koorisolist N. Hütte elamuslikkus ooperi 2. pildis. V. Viisimaa tekstiandmine jäi segavalt üheplaaniliseks.

Meeldisid muusika ning kogu lavastuse koloriidiga ühtsed tantsused (Mai Murdmaa). Lembit Roosa dekoratsioonid ja kostüümid jätsid hea mulje. Elanike vaesuse ja viletsuse rõhutamine riietuses ja lavakujunduses, pudenenud

sentimentaalset melodraamat tema valju

neegriühhoologiale omased traagilised ja koomiliste algmete sõlmpunktid, mis G. Ots nappide vahenditega, kuid suure tunnetusliku sügavusega esile toob. Armastus inimeste vastu, lapselikult puhas ja terviklik hingelaad, liigutav usaldavus, sisemaailma suur ilu ning moraalne jõud tõstavad G. Otsa jalutu Porgy teistest peajao kõrgemale. Juba sellest hetkest alates, kui ta kastilaudadest vankrikeses looduslapselikult avala rõumuga lavale veereb (selline piiratud liikumine jääb muide kogu ooperi kestel loomulikuks, on aga iga olukorra või tundeühangu puhul erinev!) ning rahvas ta sõbralikult vastu võtab, jälgime G. Otsa Porgyt kasvava huviga. Oigu see siis nukker mõtlikus teda saatvast üksindusest, täringumängu hasardist nakatunud atmosfäärist eralduv poeetiline «tähtedelugu», naiivne usk jumala heategudes, Serena südamlilik lohutamine või vana Peteri vangistamisest tingitud karjuva ülekohtu ja ebaõigluse mittemõistmine. Ooperi 3. pilt pakub lauljale eriti palju. Onneliku ja muretu Porgy nn. bandžolaulu esitab G. Ots lihtsalt, kõlvalt ja tujuküllaselt. Heasüdamlikult, kelmikalt, kuid kroonupaberi ees pisut tõsisemaks tõmbununa ostab ta Bessi Crownist vabaks. Asjase humoorika stseeni ootamatul kontrast — laul mustast linnust — on ühtlasi Porgy partii üks emotsionaalsemaid kohti. G. Ots moduleerib uude meeleollu teravalt ja suure elamusliku pingega, avades ebausklikust kahmust ja halbade eelaimdustest tekkinud mõtled ekspressiivselt ja haaravalt. See pole lihtsalt kurjakuulutava linnu manamine — laulja käsitleb antud episoodi ebavõrdse võitlusena asja tema kõrvalt lahkunud ning musta linnuna tagasi kippuvate murede ja õnnetuste sümbolina, lõpetades oma dramaatilise eneseavalduse pehmelte lüürilistes toonides. Mõjuva väljenduslikkusega kõlab populaarne armastusduett Bessiga.

Hoopis erinevaid tundevarjundeid kasutab G. Ots ooperi 5. pildis. Bessi haigusega seotud valu ja rahunud, keskendunud palvus, resigneerunud kannatus ning lootus jumala abile on haaranud Porgyt sedavõrd, et ta enda ümber midagi ei märka. Isegi Bessi paranemisega kaasnev üürrike õnnevirve kestab vaid hetke, sest suur mure närib südant — kas Bess jääb edasi tema juurde? Delikaatselt, kuid ilmekalt annab G. Ots edasi Porgy helluse Bessi lohutamisel, varjatud jahmu ja ärevuse, viivulise seesmise tardumise («Jäid nõusse?»), lootusekillu («Aga kui poleks Crowni?») ning Bessi vastuse talitsetult ärevale ootusele järgneva julge otsustavuse kaitsta armastatut. Antud stseeni kulminatsioon — lühidueti — panevad G. Ots ja H. Sammel selg kõlama tugevalt dramaatilise pingega.

Kahjuks ei veena täielikult 7. pildi finaali lahendus. Tundub, et Crowni tapmisele järgnev reageering on jäänud G. Otsal lõplikult kujundamata. Kas Porgy juubeldav rõõm pole liiga üheplaaniliselt välja mängitud? Porgy rikas karakter tingiks siin vist küll enamat.

Ooperi viimase, 9. pildi avaraid võimalusi kasutab G. Ots jäägitult. Tunnetuslik sild muretust elurõõmist vallatud ning äkki, suure vaevaga midagi hirmsat aimava ning painavasse rahunusse tõugatud Porgy vahel on siiras ja elamuslik, toob meie ette inimese, kellelt kõik on ühekorraga ära võetud. G. Ots väldib

sentimentaalsel melodraamat, tema valu jääb lõpuni talitsetuks, tertssetis erilise sügavuse omandanud traagika mehiseks. Ja kui jalutu kerjuse mõõtmatus armastusest kasvab välja kindel otsus Bessi kaugest New Yorgist otsima minna, siis usume, et ta poolele teele peatuma ei jää.

Vokaalselt ja mänguliselt meelde jääva kuu murest murtud, kuid oma osavõtlikkust ja südamesoojust teistele mitte keelavast Serenast löi Aino Külvand. Valu, lein ja üksijäänud naise vapustatud ahastus panid ennast 2. pildi spirituaalides jäägitult uskuma, üleminekud ühest hingeseisundist teise olid põhjendatud, jõuliselt dünaamiline tõus koos kooriga ekspressiivselt kujundatud. Emotsionaalseks ja liigutavaks jäi 5. pildi hümnilik ning improvisatsiooniline palve («Oo, doktor Jeesus»), hästi kõlas 9. pildi ansamblipartii.

Ooperi muusikaliselt ja väliskujunduselt omapärasemal rolli on New Yorgi Harlemi linnaosa lõbustusurkaist pärinev kokaiiniga kaubitseja Sporting Life — küniline, moraalset laostunud ja libedalt häbematu karakter. Džässmuusika intonatsioonidega meloodiliselt ja rütmiliselt küllaltki keeruka ja ooperilauljale harjumatu vokaalpartii omandamine nõudis Viktor Gurjevilt ilmselt suurt tööd enne, kui ülejäänud tegelestest erinev kergatslik tüüp oma lahenduse leidis. Kui 1. pildis Sporting Life'i olemus vaid kaudselt aimata võis, siis ooperi 3., 4., 7. ja 8. pildis V. Gurjevi osakäsitlus süveneb ning meil avaneb võimalus jälgida tema meelitlevalt libitsevaid manee-re, avalikku irvitamist kõige pühamate inimtunnete üle, sarkasmi, ironiat ja halastamatut omakasupüüdlikkust. Ja kuigi Sporting Life'ilt võiks soovida veelgi nõtkemat ja plastilisemat liikumist, sujumat, legaatorikkamat vokaliseerimist ning «õlisemat» tooniandmist, on V. Gurjevi kaubitsejal värve ja eredust. Paljude toredade nüansside vahendusel jõuab laulja oma osakujunduse kahte kõrgpunkt — piibliilugude väljanaanemisele (4. pilt) ja New Yorgi mõnude kirjeldamiseks (8. pilt), millest viimane on ühtlasi V. Gurjevi loodud rolli kulminatsiooniks. Saarepildi metsikust lõbususest vahetult väljakasvav laul on ilmekas ja pilkavalt frivoalne, korrigeerimist vajaks vaid liikumine ja žestikuleerimine refrääni ajal, mis jätab märgatavalt väljamõõdetud ja kätteõpitud mulje.

Mürgeldava joomari ning kõige madalamast instinktides hõivatud Crowni osas nägime Ervin Kärvetit, kelle tülinoriv ja jäme olemus, enesekindel hoolimatus ja julmus ning teiste häda ja õnnetuste trotsimine koos õela pilkamisega loovad küllaltki väljapeetud karakteri. Oma kuujoonises rõhutab laulja Crowni «ürgmehelikku» jõulisust ja brutalsust, mis aga kohaste ülepakumise tõttu toob paratamatu forsseerimismomendi ka üldiselt hästi esitatud vokaalpartii-se. Mõningane väljenduslik tagasitõmbumine (muidugi mitte labava karakteruse arvel!) ning veelgi mitmekesisemad nüansid mõjuksid Crowni kujule soodsalt.

Pettumuse valmistasid Jelena Solovjova-Vazīnskaja (Clara) ja Linda Kõögard (Maria). Clara sügavalt poeetiline ja võlvu ooperi avalaul, millel helilooja on lasknud ooperi kestel kõlada veel kahel korral (Clara ja Bessi esituses), on kaotanud hällilaulule omase soojuse ja hingestatus. Häirib solisti ja koori vaheline rütmiline eba-kindlus, ilmetus ja ebaloomulikkus 5. ja 6. pildi dramaatilistes stseenides ning äärmiselt halb diktsioon.

Maria puhul tekib kujutlus õiglasest, heasüdamlikust ja kogu õue elanikkonna saatusest vahetult osavõtvast matroonist, kelle sõnal on kaalu ning arvamusel tooniandvust. L. Kõögardi Marias on kahjuks vana neegrinaise karakterit, ellusuhtumist ning sidet teda ümbritseva rahvaga vaid vihjamisi tunda. Laulja jõuline hääli jääb kogu ooperi kestel sordiini alla, misõttu 9. pildi tertsset eriti kannatab. Kaduma läheb ka suur osa tekstist.

Episoodilistes osades esitasid oma vo-

ratsioonid ja kostüümid jätid hea mulje. Elanike vaesuse ja viletsuse rõhutamine riietuses ja lavakujunduses, pudenenud krohviga majasambad, kitsad välistrepid, vildakate ja katkiste žalusiidega kaetud aknad ning läbinisti olustikuline ja eseme-terohke õu on neegrite linnaosaga hõlpsalt seostatavad. Hästi mõjub Serena toa tühjus ning vähimagi dekoratsiooni puudumine Kittiwah-saarel.

Helilooja poolt erakordse tundekülluse, väljenduslikkuse ja kunstitüübiga noodi-paberile kantud neegrite omapäraselt mitmetahulise rahvaloomingu elemendid avavad ka orkestrikollektiivi ees täiesti uude väljendusliku sfääri. Kuigi orkestripartii jaguneb tegelikult üksikuteks stseenideks ning siit oleks asjatu otsida n.õ. läbivat sümfooniilist arengut, peitub selles ometi suuri rikkusi ja mitmekesisust. Huvitavad on ooperi eel- ja vahemängud (meenutagem efektsel tormimuusikat 6. pildis, III vaatuse eelmängu, 8. pildi finaali jm.).

Dirigendid Neeme Järvi ja Eri Klas on teinud orkestriga tõhusat tööd, pannud Gershwini muusika kõlama ning andnud orkestrantidele kätte võime selle mõistmiseks ning interpreteerimiseks. Orkestripartii on rohkesti läbitunenud ja sisukaid löike, ent ometi tundub, et detailne viimistlus, millega me N. Järvi dirigeeritud ooperite puhul oleme harjunud, pole kaugeltki lõpule viidud. «Porgy ja Bessi» meeleolulised ja seega ka dünaamilised äkkmodulatsioonid võiksid olla värvikamad, emotsionaalsed tõusud ja langused ning tempomuutused nüansseeritumad. Tajutavamat kontrastsust ootaks sünkopoiderikka rütmimuusika ja voolava kantileeni vaheldumisel. Vaielda võiks ka mõningate tempode üle (ooperi eelmängu ja 3. pildi avakoori aeglus jm.). Etenduse käigus esines ka solistide katmisi (Porgy laulu «Täis mul taskud on tühjust» keskmises osas ning Bessi ja Porgy 3. pildi dueti, Bessi partii («Andantino molto espresso») stseenis Porgyga, Sporting Life'i reitsitatiiv 8. pildis jm.).

Kõigele sellele tagantjärele mõeldes tekitab küsimus — kas see, et me «Porgy ja Bessi» etendusel orkestriga mitte päris rahule ei jää, pole eelkõige tingitud sellest, et ooper ise N. Järvi muusikunatuurile kaugeks kipub jääma?

Aga kuidas siis jääb vaidlevate ja küllap vist vaidlema jäävate poolte seisukohadega? Kas «Porgy ja Bessi» saab õigesti ja originaalselt moonutatama mängida karges ja temperamendi poolest üpris ki tagasihoidlikus Eestis? Sajaprotsendiliselt neegripäraselt kindlasti mitte. Aga kas siis ongi mõtet teost lavale tuua? Arvan, et on. On vaja tutvuda väärtusliku teosega ning avardada repertuaari (sobivad osatäitjad on ju olemas!); on vaja tempot, hoogu ja särtsu meie ooperilaval valitsevale moodsale astumisele, ning kuigi lavastuses jääb täiesti seaduspäraselt vajaka kauge rahva loomulikest tulususest, kirest ja kordumatust isikupärast, on RAT «Estonia» teatrikollektiiv teinud siiski üllatavalt palju selleks, et Catfish Row' lihtsast asukad oma igapäevaste askelduste ning inimsuhete põimingutega saaksid meilegi omaseks.

Helga Tõnson